

УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНІ ТРАДИЦІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

26. Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів у системі безперервної освіти. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 352 с.

27. Шпак О.Т. Організаційно-педагогічні засади економічної освіти і виховання учнів. – Дрогобич: Вимір, 2002. – 233 с.

28. Шпак О.Т. Теорія та практика підготовки

педагогічних кадрів до економічного виховання школярів у системі безперервної освіти: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – К., 2001. – 34 с.

29. Ягунов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

Тетяна Тхоржевська, доктор педагогічних наук,

професор кафедри педагогіки

Київського національного лінгвістичного університету

УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНІ ТРАДИЦІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті йдеться про те, що тривалий час національна система освіти та виховання розвивалася під впливом українських православних освітньо-виховних традицій, які дозволяли зберігати свою самобутність і разом з тим відчувати себе часткою християнського світу.

Постановка проблеми. Виховання населення, що споконвіку проживало на території сучасної України, завжди було релігійним, за винятком незначного за часом радянського періоду, а це означає, що релігійність є однією з національних ознак, без урахування якої неможливе формування нації. Разом з тим Україна лише стоїть на шляху розробки добре усвідомлюваної й аргументованої політики формування національної системи освіти та виховання. Тому актуальність даної статті викликана необхідністю при розбудові національної системи освіти та виховання в Україні вироблення чіткої позиції щодо здобутків релігійного виховання й можливостей їх використання у вихованні підростаючого покоління.

Особливе значення в історії українців має православ'я. Проте практика православного виховання в Україні зазнавала критики й у дореволюційні часи, і в часи СРСР. Тому на сучасному етапі вкрай необхідно зрозуміти природу критики й встановити істину. У зв'язку з цим автор ставить мету висвітлити здобутки християнського, зокрема православного виховання, які можуть збагатити сучасну українську педагогічну науку; визначити українські православні освітньо-виховні традиції; розкрити думки деяких визначних українських педагогів щодо проблем та історичних уроків православного виховання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиції українського національного виховання висвітлюються в працях істориків педагогіки

С. Бабишина, Г. Ващенко, О. Вишневського, Л. Березівської, В. Жуковського, С. Золотухіної, В. Кравця, Є. Мединського, Ф. Науменка, С. Сірополка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, Е. Сявко, М. Ярмаченка та ін.

Християнство як світоглядну основу європейського суспільства та основний рушій освітньо-виховного прогресу розглядали й розглядають такі вчені, як Г. Ващенко, О. Вишневський, Л. Генік, М. Демков, Ю. Дзерович, О. Духнович, М. Євтух, В. Карагодін, Я. Коменський, П. Монро, М. Олесницький, М. Рубінштейн, Г. Сковорода, К. Ушинський, В. Хайруліна, П. Юркевич та ін. Православ'я як культуротворча, духовна засада суспільства та історичний фундамент народного виховання аналізується в працях Г. Булашева, С. Булгакова, В. Зеньківського, І. Ільїна, М. Маккавейського, С. Миропольського, І. Огієнка, В. Сковорода, Є. Шестуна та ін. Визначальну роль громадянству в розбудові освітньо-виховної системи відводять Л. Вовк, П. Ігнатенко, П. Каптерев, Н. Косарева, Е. Ле Шан, В. Поплужний, Б. Спок, О. Сухомлинська, К. Чорна тощо.

Виклад основного матеріалу. У своїх пошуках істини щодо історії православного виховання звернемося до думки К.Д. Ушинського: 1. "Наші духовні пастирі зберегли для нас дорожній скарб" [3, 54]. "Ось що безперечно найкраще в нас у Росії, так це православна церква" [3, 202]; 2. "Чи можливо в нас побудувати в крайньому разі хоч виховання майбутніх поколінь

УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНІ ТРАДИЦІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

на православній вірі? На жаль, у наш час і мріяти про це важко. Духовенство наше протягом віків не виробило жодних виховних ідей, що ідей! Не створено навіть жодного пристойного навчального закладу” [3, 206].

У цих полярних, суперечливих висловах однієї лише людини відображається вся складність, суперечливість історії православного виховання. Полярність щодо православного виховання й узагалі християнського виховання мала, має й буде мати місце в науковій, громадській думці. Полярність – то взагалі природна ознака людського ества згідно зі Святим Письмом і святоотцівським вченням.

Православне виховання дуже довгий час здійснювало вирішальний вплив на виховання на теренах України. То було виховання, побудоване на ідеальних цінностях, закладених у Святому Письмі, пропущене через усю низку релігійних, національних, політичних особливостей розвитку народу: святе, як виразник ідеальних законів світобудови й грішне, як справа рук людських. Життя християнської церкви завжди відзначалося такою самою двоїстістю, яку містить у собі згідно з християнським вченням людська природа. Православне виховання в Україні має свою довгу історію, що складається з білих і чорних сторінок, як історія будь-якої релігії, народу, держави, окремої сім’ї або людини. Перекреслювати цю історію через темні плями, що вона містить, було б принаймні нерозумно.

При всьому уявному різноманітті цінностей насправді у нас як у європейців немає надто великого вибору, якщо ми хочемо розвиватися з урахуванням історичних помилок. Закон “Про освіту” України (ст. 59) зобов’язує батьків виховувати своїх дітей на засадах поваги до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, поваги до законів, прав, основних свобод людини; прищеплювати почуття доброти, милосердя, шанобливого ставлення до державної та рідної мови, до народних традицій та звичаїв, почуття любові до свого народу [1]. Це засади, які дозволять народу України відчувати себе єдиним нерозривним цілим, складеним з різних, але дружніх культур. Але що розуміти під словом “культура”? “Віра народу лежить в основі його культури, і цієї культури годі нам зрозуміти без вивчення народної віри” [5, 6]. Ці слова належать Іванові Огієнку (митрополиту Іларіону), який, служачи Богу і науці, не міг пройти повз того, що в основі української народної віри, а отже, й культури, лежить як християнство, так і дохристиянські вірування. Ми тим більше не повинні ігнорувати, що в основі

нашої культури лежить християнство як єдина цілісна система світосприйняття, усі перипетії розвитку якої відбилися на культурному поступі народу. Україна, як і вся Європа, давно живе в енергетичному полі християнства. Для нас як для педагогів важливо зрозуміти, чим ми зобов’язані християнству: саме християнству ми завдячуємо погляду на кожну людину як на рівну собі істоту, котра заслуговує на підтримку, увагу, милосердя, любов; саме в надрах християнства визріла вимога надавати всім дітям – і бідним, і багатим – рівноцінну початкову освіту; саме завдяки християнству школа здавна сприймається як виховна інституція, що повинна нести в народ євангельські істини добра.

Розглядаючи православну культуру як духовне середовище формування українського народу, нами сформульовано її здобутки, які можуть збагатити сучасну педагогічну науку. До них належать: визнання спорідненості людей за походженням, схильністю до добра і зла; віра в людину, її духовний потенціал; усвідомлення коренів зла в людині й шляхів його подолання; віра в те, що лише вільний вибір людиною добра приводить її до вдосконалення; поняття совісті як виховного чинника; поняття любові як виховного принципу; пріоритетність духовного виховання; взаємна відповідальність як основа сімейного виховання; вимогливість у вихованні; відданість незмінним моральним цінностям.

Аналізуючи історію виховання дітей на засадах православної моралі в Україні, ми вдалися до порівняльного аналізу думки світських та церковних діячів з означеної проблеми й виявили багато суперечностей, розбіжностей як поміж світськими науковцями, так і поміж представниками різних православних церков. Наше дослідження показує, що давньоруський період був і залишається визначальною точкою відліку, світоглядним орієнтиром для багатьох дослідників минулого й сучасності при розробці концепції вітчизняних освітніх традицій. Уже в перших історико-педагогічних працях були представлені протилежні точки зору на школи Київської Русі. Повчальним є висновок радянських учених про те, що це був спір не стільки про минуле, скільки про майбутнє, про той шлях, який належить обрати [4, 14]. Доводиться констатувати, що цей нескінчений спір триває й до сьогодні. З часом акценти в ньому зміщуються, однак незмінною залишається протилежність поглядів як ознака різних світоглядних концепцій. Протилежність ключових понять цих концепцій відображає їх суперечливість: Давня Русь – Київська Русь,

УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНІ ТРАДИЦІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

південно-західна Русь – Україна, некнижна мудрість – книжна культура, грамотність – безграмотність, церковна школа – світська школа, православна педагогіка – католицька й протестантська педагогіки, народні виховні традиції – православні виховні традиції, загальнолюдські цінності – християнські цінності тощо. Цікаво, що суперечність Схід – Захід незмінно створює фон, на якому розігруються суспільні, а з ними й педагогічні, драми.

Наше дослідження показує, що відсутність чіткого загальноприйнятого поняття традицій істинного православного виховання призводить до існування як мінімум двох головних стратегічних напрямків церковної інтерпретації історії практики православного виховання в Україні, в основу яких, на нашу думку, покладено різні національні традиції: українську та російську.

На наш погляд, до українських православних освітньо-виховних традицій належать: 1) спасіння людської душі шляхом занурення в церковне середовище – пріоритетна мета виховання; 2) органічна єдність двох основних завдань виховання: морально-релігійного виховання і “книжної” освіти; 3) всестановість освіти; 4) рідномовне навчання; 5) розгляд науки і освіти як засобів православного виховання, які не тільки не перешкоджають формуванню міцної православної віри, але й сприяють участі в загальноєвропейських культурних процесах; 6) широка участь світських осіб, громадськості в поширенні грамотності, освіти, впровадженні навчальних закладів, контролі над ними; 7) відкритість культурним здобуткам людства.

Це ті традиції, з якими прийшли українські священики в російські землі в середині XVII ст. і які поступово згасали під впливом загальнонаціональної освітньої політики в Російській імперії й становлення світської педагогіки.

Сьогодні православна церква дбає про відродження виховних традицій. Для формування правильної освітньої політики в країні потрібно усвідомлювати особливості православної педагогіки й узагалі релігійної педагогіки. Православна педагогіка має онтологічні корені, тому її основними витоками є Святе Письмо і Святий Переказ. Сутність православної педагогіки відображає поняття “*воцерковлена педагогіка*” що детермінує її як педагогіку, що поєднує життя людини з життям церкви, під впливом якого відбувається преображення людської особистості. Сутність православної педагогіки детермінує процес боротьби православних церков України за тісний зв’язок

школи і церкви. Прагнення православної церкви повноправно увійти в життя кожної дитини є об’єктивним. Цим бажанням керує накопичений віками досвід церкви. Православна педагогіка враховує важливу педагогічну закономірність – для виховання потрібне особливе виховне середовище, яким дитина живиться, в якому зростає, стає невіддільною від нього. Дитина, життя якої тісно пов’язано з життям церкви, яка живе традиціями церкви, яка кожний день бачить зразки благочестивого християнського життя, формується як віруюча людина. Але при цьому потрібно враховувати важливу річ: саме благочестивого життя.

З цього приводу багато міркував В. Зеньківський. З одного боку, він як істинний православний уважав воцерковлену школу єдиною можливою. З іншого, дійшов висновку, що школа не може розв’язати проблеми життя, тобто правильно виховати дитину в умовах порочного суспільства. “Думати, що школа за нас може розв’язувати проблему життя – це чи наївність, чи обман. Це питання здається нам таким, що піддається розв’язанню тільки шляхом створення острівців, оазисів християнської культури. Тільки в християнському середовищі можливе створення цілісної християнської школи” [2, 39]. Міркуючи про обов’язковість релігійного навчання і виховання, Зеньківський дійшов висновку, що втручання держави в цю справу скоріше дає негативні, ніж позитивні наслідки: “Звісно, в інтересах самої церковної школи, щоб вона не була нав’язана суспільству” [2, 88]. Хто ж повинен дбати про створення церковної школи? Самі церковні общини. Їх надзвичайно важливою справою є створення таких шкіл, які б стали близькими й дорогими народу. “Церковна школа взагалі повинна спиратися на вільне устремління церковного суспільства до такої школи” [2, 89]. Хоча В. Зеньківський, услід за К. Ушинським, уважав, що національне виховання повинно бути релігійним, це не означало для нього, що прихід до такої школи має статися через ломку світської школи. “Не можна прагнути до того, щоб народ шляхом зовнішніх заходів отримав від держави церковну школу... Боротьба за світську школу йде всюди і тепер не можна одним законом примусити називатися християнином того, хто цього не хоче. Якщо церковна школа була б уведена парламентом, то це було б небезпечно для неї самої: лише у вільному визнанні принципу релігійної школи лежить ключ до створення церковної культури” [Там само].

Історія вітчизняної педагогіки свідчить, що є три основні сили, які можуть вирішально впливати на

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com